

VEIKSMAŽODŽIŲ ŽODYNAS ANKSTYVOJOJE LIETUVIO VAIKO KALBOJE

Jolanta Kovalevskaitė

*Vytauto Didžiojo universitetas, Kompiuterinės lingvistikos centras,
Donelaičio g. 52-206, LT-44248 Kaunas, Lietuva*

ĮVADAS

Įvairių kalbų tyrimų rezultatai rodo, kad pagrindines gramatines kategorijas vaikai ima suvokti ir vartoti būdami panašaus amžiaus (Hirsh-Pasek, Golinkoff, 1996, p. 15). Pagrindinės kalbos dalys – daiktavardžiai, veiksmažodžiai – įsisavinamos anksčiau, o tarnybinės kalbos dalys – vėliau. Kalbos dalių įsisavinimo skirtumai atsiranda dėl biologinių ar sociokultūrinių veiksnių, tėvų kalbos įtakos, tačiau dažniausiai – dėl tipologinių kalbų skirtumų.

Skirtingos kalbų sistemos lemia, jog angliškai kalbantys vaikai ankstyvuojant žodyno formavimo periodu daiktavardžių vartoja daugiau negu veiksmažodžių¹, o japonų vaikų kalboje būtent veiksmažodžiai sudaro didesniąją žodyno dalį. L. Bloom, E. Tinker, C. Margulis (1993) teigimu, veiksmažodžiai korėjiečių ir japonų vaikų žodyne vyrauja ne tik dėl to, kad šie žodžiai dažnesni tėvų kalboje, bet ir todėl, kad japonų ar korėjiečių kalbų veiksmažodis yra svarbesnis komunikacijai negu anglų kalbos veiksmažodis (Choi, Gopnik, 1995; Tardif, 1996; žr. Lieven, 1997, p. 215–216). Angliškai kalbantys tėvai bendraudami su vaikais vartoja daugiau daiktavardžių ir, užuot skatinę vaiką ištarti veiksmažodį, prašo atlikti veiksmą (Godfield, Reznik, 2000, p. 516). Tai taip pat yra svarbi priežastis, lemianti ilgesnį ir sudėtingesnį veiksmažodžio įsisavinimo procesą anglų vaikų kalboje.

Daiktavardžių žodynas ankstyvuojant kalbos įsisavinimo laikotarpiu yra aprašytas ir anglų (Clark, 1993; Bloom, Tinker, Margulis, 1993; Gentner, 1982 ir kt.), ir vokiečių (Gipper, 1985; Augst, 1977 ir kt.), ir lietuvių autorių darbuose (Savickienė, 1999; 2003). Ankstyvojo veiksmažodžių žodyno leksika tyrinėta ir anglų (Clark, 1996; Tomasello, 1992 ir kt.), ir vokiečių (Gipper, 1985; Kauschke, 1999 ir kt.) vaikų kalboje.

Lietuvių kalbos veiksmažodžių leksika iki šiol buvo analizuojama tiek, kiek to reikėjo gilinantis į veiksmažodžio morfologijos įsisavinimo klausimus (Wójcik, 2000). Būta bandymų palyginti lietuvių vaiko ankstyvojoje kalboje vartojamus

¹ E. Bates ir bendraautorių (1994) tyrimas rodo, kad 50-ies žodžių angliškai kalbančio vaiko žodyno trečdalį sudaro daiktavardžiai, o daugiausiai jų (55%) užfiksuojama apie 1 metus ir 8 mėnesius (toliau žymėsime taip: 1;8), kai vaiko žodynas pasiekia 100–200 žodžių ribą.

veiksmažodžius su to paties amžiaus vokiečio vaiko vartojamais veiksmažodžiais analizuojant veiksmažodžių žodyno raidą, apimtį, sandarą (Kovalevskaitė, 2004). Šiame straipsnyje pristatomas veiksmažodžių semantinių grupių tyrimas lietuviškos mergaitės kalboje, kuriuo siekta aprašyti ankstyvąjį (iki 2;5 metų) vaiko veiksmažodžių žodyną leksiniu aspektu. Kadangi vaikų kalboje skirtingi kalbos lygmenys susiję ypač glaudžiai, manoma, kad šio tyrimo išvados gali praversti tolesnei veiksmažodžio įsisavinimo analizei, konkretizuojant eksperimentinių tyrimų klausimus.

VEIKSMAŽODŽIŲ LEKSINIŲ-SEMANTINIŲ GRUPIŲ TYRIMAS LIETUVIŠKOS MERGAITĖS KALBOJE

Tyrimo duomenys. Straipsnyje aprašomo tyrimo pagrindą sudaro vienos lietuviškos mergaitės, vardu Rūta, morfologiškai koduoti kalbiniai duomenys, gauti atlikus ilgalaikius (ang. *longitudinal*) tyrimus². Rūta yra vienintelis vaikas šeimoje, mergaitės tėvai – bendrine lietuvių kalba kalbantys, aukštąjį išsilavinimą turintys vidurinio socialinio sluoksnio lietuviai. Rūtos pokalbiai buvo įrašinėjami natūraliomis kasdienėmis aplinkybėmis: žaidžiant, valgant, bendraujant su tėvais ir kitais šeimos nariais.

Analizuojamas Rūtos kalbos periodas nuo 1;10 iki 2;5 metų³. Antrųjų metų pabaigoje – trečiųjų metų pradžioje vaikų kalboje prasideda spartus veiksmažodžių žodyno augimas, taigi tikėtasi, kad būtent tuo metu ir Rūtos kalboje išryškės ankstyvieji veiksmažodžių įsisavinimo etapai, pagrindinės semantinės veiksmažodžių diferenciacijos tendencijos.

Tyrimo objektas. Daugelio tyrėjų teigimu, kiekvienos semantinės grupės veiksmažodžių įsisavinimas skiriasi. Ankstyvuojant kalbos įsisavinimo laikotarpiu anglų vaikų kalboje didžiąją dalį sudaro veiksmo reikšmės veiksmažodžiai (Clark, 1996). Būsenos pasikeitimo veiksmažodžiai dėl sudėtingos semantikos įsisavinami lėčiau ir, kaip ir vidines būsenas reiškiantys veiksmažodžiai, vartojami rečiau, mažesnė jų leksinė įvairovė. Norėdami patikrinti, ar lietuvių vaiko kalbos duomenys patvirtina angliškai kalbančių vaikų tyrimų rezultatus, tyrime aprioriškai išskyrėme tris leksines-semantines grupes: veiksmo reikšmės veiksmažodžius, būsenos veiksmažodžius ir būsenos pakeitimo veiksmažodžius⁴.

Veiksmažodžių grupės priskirti: a) visi aktyvūs veiksmai (judėjimą, veikimą) nurodantys veiksmažodžiai, atliekami aktyvaus subjekto (intransityviniai) ir/

² Rūtos pokalbius nuo 1;7 iki 2;5 metų į audiokasetes įrašinėjo ir transkribavo pagal CHILDES sistemą Rūtos mama Aurelija Kaškelevičienė, morfologinį kodavimą atliko I. Savickienė (Vytauto Didžiojo universitetas) ir P. Wójcik (Varšuvos universitetas).

³ Tyrimui naudotų 1;10 laikotarpio įrašų trukmė yra 4 val. 10 min., 2;0 laikotarpio – 3 val., 2;2 laikotarpio – 3 val. 45 min., 2;5 laikotarpio – 3 val. 10 min.

⁴ Tyrinėjami vaiko vartojamų veiksmažodžių semantiką kai kurie mokslininkai veiksmažodžius skirstė į būsenos pakeitimo (ang. *change of state*) ir veiksmo tipus, o šiuos du įvykių konceptus į dar smulkesnes grupes (žr. Tomasello, 1992). Pavyzdžiui, E. Clark (1996) skyrė keturias įvykių grupes (ang. *classes of events*): veiksmai (ang. *activities*), būsenos kaita (ang. *accomplishments*), laimėjimai (įvykio veiksmo reikšmė) (ang. *achievements*) ir būsenos (ang. *states*).

ar nukreipti į t. t. objektą (tranzityviniai): *vąžiuoti, bėgti, eiti, praustis, nešti, vežti, pilti* ir pan.; b) veiksmažodžiai, reiškiantys sąmoningą psichinę veiklą: *skaityti, žiūrėti* ir pan.

Būsenos veiksmažodžiams šiame tyrime priskirti: a) asmenų išorines arba vidines būsenas (jausmus) reiškiantys veiksmažodžiai: *miegoti, gulėti, laukti, ilgėtis*; b) asmenų pasyvius psichinius procesus nurodantys veiksmažodžiai: *matyti, girdėti* ir pan.; c) santykius reiškiantys veiksmažodžiai: *turėti, tikti, tilpti* ir pan.; d) gamtos arba nuo subjekto nepriklausomus reiškinius nurodantys (savaiminiai) veiksmažodžiai: *lyti, šviesti, sektis, kvėpėti* ir pan.; e) žinojimo, galėjimo, norėjimo (modaliniai) veiksmažodžiai: *žinoti, galėti, norėti*; f) veiksmažodis *būti*.

Būsenos pakeitimo veiksmažodžiais laikyti tokie veiksmažodžiai: a) kurių šaknis implikuoja tokią reikšmę, t. y. nurodo, kad dėl subjekto pastangų ar savaime objektas pereina iš vienos būsenos į kitą: *laužyti, šildyti, plyšti, sprogti, džiūti* ir pan.; b) kurių šaknis reiškia savaiminį arba aplinkinių veiksmių nulemtą paties subjekto būsenos pasikeitimą: *susirgti, glapti, augti* ir pan.⁵

Veiksmažodžiais šiame tyrime laikyti žodžiai, turintys veiksmažodžio formą ir funkciją. Būtina pabrėžti, jog šis tyrimas nėra visos ankstyvosios veiksmažodinės vaiko leksikos analizė, kadangi ankstyvuojančio kalbos įsisavinimo periodu veiksmažodžio funkciją vaiko kalboje dažnai įgyja ne tik veiksmažodžiai, bet ir jaustukai, išiktukai, onomatopėjos, prielinksniai, netgi daiktavardžiai⁶.

Reikėtų atsižvelgti ir į tą faktą, jog kai kuriuos veiksmažodžius vaikas gali vartoti visai ne veiksmažodžio funkcija; be to, dažnai net ir konteksto analizė nepadeda nustatyti, kokia yra tiksli vaiko pavartoto žodžio reikšmė. Analizuodami panašias problemas, dauguma vaikų kalbos tyrėjų (E. Bates et al., 1994) pripažįsta, jog vienerių–dvejų metų vaikai iš tikrųjų dar nesuvokia daiktavardžio ir veiksmažodžio kategorijų skirtumų. Tačiau E. Bates ir bendraautorai (ten pat, p. 90) pabrėžia, jog kalbos mokymosi tikslas – suaugusiųjų kalbos kategorijų įsisavinimas, o kadangi vaiko kalbai didelę įtaką daro suaugusiųjų kalba (ang. *input*), vaiko pavartotas veiksmažodis gali būti tiriamas pagal suaugusiųjų kalbos modelį.

Tyrimo metodas. Apdorojant ir analizuojant Rūtos duomenis buvo naudojama CHILDES⁷ sistemos CLAN programomis: a) *FREQ (Frequency)* programa, kuri padeda suskaičiuoti leksinių vienetų skaičių ir vartojimo dažnumą tam tikru

⁵ Kai kuriuos Rūtos kalboje vartojamus veiksmažodžius buvo sunku priskirti kuriai nors vienai iš trijų grupių (*tilpti, tikti, paklusti* ir pan.), taigi kai kurių veiksmažodžių priskyrimas tam tikrai leksinei-semantinei grupei yra sąlygiškas ir diskutuotinas.

⁶ Dėl šios priežasties kai kurie anglų ir vokiečių vaikų kalbos tyrinėtojai (Tomasello, 1992; Mills, 1985; Behrens, 1998) analizuoja ne tik veiksmažodžius, bet visas predikatyviai vartojamas kalbos dalis: pvz., ang. dalytes irrieveiksmius *more, again, too* etc.; vok. atskiriamuosius priešdėlius *weg (weggehen), auf (aufmachen), zu (zumachen)* ir pan., onomatopėjas (*bum-bum, zzz*), išiktukus ir panašius veiksmažodžio funkcijas ankstyvojoje vaikų kalboje turinčius žodžius.

⁷ CHILDES (*Child Language Data Exchange System*) – kalbinių duomenų bazė, kurioje nuo 8-ojo dešimtmečio vidurio yra sukaupta daugiau nei 500 įvairiakalbų vaikų šnekos duomenų. Visa medžiaga parengta ir užkoduota pagal tarptautinius transkribavimo standartus CHAT (*Codes for the Human Analysis of Transcripts*), jos analizei sukurtas kompiuterinių programų paketas CLAN (*Child Language Analysis Programs*): *FREQ, KWAL, COMBO, MLU* (MacWhinney, Snow, 1990; MacWhinney, 1991).

laikotarpiu; b) KWAL (*Key Word and Line*) programa, kuri leidžia sužinoti žodžių (mūsų atveju – veiksmazodžių) vartojimo kontekstą (plačiau žr. MacWhinney, Snow, 1990; MacWhinney, 1991; Sokolov, Snow, 1994). Tyrimas atliktas remiantis statistiniu ir aprašomuoju metodais.

VEIKSMAŽODŽIŲ LEKSINIŲ-SEMANTINIŲ GRUPIŲ TYRIMO REZULTATAI

Analizės rezultatai rodo (lentelė), kad tiriamuoju laikotarpiu bendras veiksmazodžių skaičius Rūtos kalboje tolygiai auga, o daugiausiai Rūta vartoja veiksmo leksinės-semantinės grupės veiksmazodžių. Veiksmo (VG) veiksmazodžių lemų, tipų ir pavartojimo atvejų skaičius didėja nuo 1;10 iki 2;2 metų, 2;5 laikotarpiu lemų skaičius išlieka nepakitęs, o tipų ir pavartojimo atvejų šiek tiek sumažėja. Vidutiniškai tarp laikotarpių atsiranda po 12 veiksmo reikšmę turinčių veiksmazodžių (lemų). Vidutinis santykis tarp VG veiksmazodžių lemų ir tipų 0,6:1. Dažniausiai vartojamų veiksmazodžių lemos Rūtos kalboje turi po 3, 4 tipus: pavyzdžiui, Rūta vartoja net 5 veiksmazodžio *imti* tipus (*imti, nuimti, įimti, išimti, paimti*), 4 veiksmazodžio *eiti* tipus (*eiti, neateiti, išeiti, nueiti*). Tai rodo, kad kai kurie Rūtos VG veiksmazodžiai įvairiai ir produktyviai vartojami.

Būsenos (BG) veiksmazodžių grupė Rūtos kalboje yra antroji pagal ją sudarančių veiksmazodžių lemų skaičių. Nuo 2;0 metų, didėjant VG veiksmazodžių skaičiui, BG veiksmazodžių lemų ir tipų kiekis mergaitės žodyne kinta nedaug (sumažėdamas ar padidėdamas), o štai pavartojimo atvejų skaičius auga sparčiai ir tolygiai (žr. lentelę).

Būsenos pakeitimo (BPG) veiksmazodžių (lemų) nuo 1;10 iki 2;5 kiekvienu tiriamuoju laikotarpiu padaugėja vidutiniškai trimis. Kaip matyti lentelėje, BPG veiksmazodžių 2;2 laikotarpiu vartojama perpus tiek, kiek būsenos veiksmazodžių, o 2;5 – kiek daugiau nei pusė. Nepaisant to, kad per visą tiriamąjį laikotarpį BPG išlieka mažiausia, jos lemų ir tipų santykis (vidutiniškai) yra 0,7:1 ir nedaug skiriasi nuo VG ir BG veiksmazodžių rodiklio (0,6:1).

Palyginus VG, BG ir BPG veiksmazodžių lemų ir tipų santykio rodiklius, matyti, kad, nepaisant kiekybinių veiksmazodžių grupių skirtumų, visų trijų grupių darybinis produktyvumas (su nedidelėmis išlygomis) panašus. Galima sakyti, kad pagal darybinio produktyvumo rodiklius VG veiksmazodžiai neišsiskiria iš kitų dviejų veiksmazodžių grupių.

Atsižvelgiant į tai, kokią veiksmazodžių žodyno dalį užima kiekvienos leksinės-semantinės grupės veiksmazodžių lemos (1 pav.), matyti, kad 1;10 metų Rūtos žodyne VG veiksmazodžiai sudaro 60%, 2;0 ir 2;2 laikotarpiu jų padaugėja keliais procentais, o tiriamuoju laikotarpiu VG veiksmazodžiai vidutiniškai sudaro apie 64% visų vartojamų veiksmazodžių lemų. BG veiksmazodžių (lemų) dalis visame veiksmazodžių leksikone sudaro vidutiniškai 26%, o būsenos pakeitimo reikšmės veiksmazodžių – vidutiniškai 10%. Kaip rodo BPG veiksmazodžių kreivė (žr. 1 pav.), šios grupės veiksmazodžių skaičiaus (procentais) augimo tempas spartesnis: per visą tiriamąjį laikotarpį procentinė dalis padvigubėja – nuo 7 iki 14%. BG veiksmazodžių raidoje pastebimas atvirkščias procesas: šios grupės veiksmazodžiai 1;10 laikotarpiu sudaro 32,6% viso Rūtos veiksmazodžių žodyno, 2;5 laikotarpiu jie sumažėja 10,6% (iki 22%). Remiantis aprašytais rezultatais, galima daryti prielaidą, kad iš dviejų kalbinių (semantinių) ir kognityvinių požiūriu sudėtingesnių grupių –

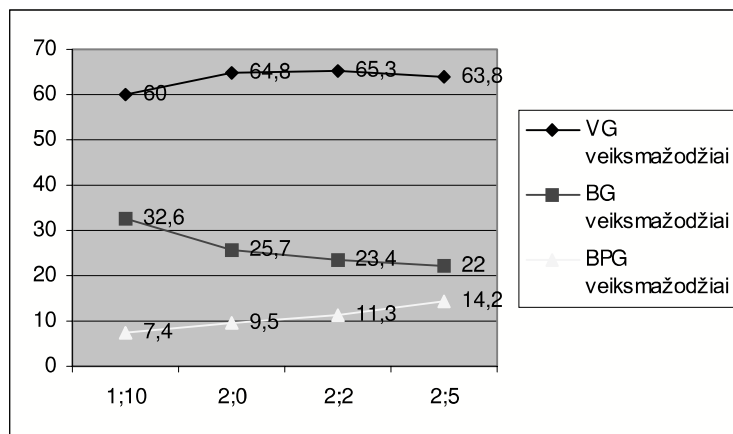
Lentelė. Veiksmo, būsenos ir būsenos pakeitimo veiksmažodžių vartojimas (lemos, tipai, pavartojimo atvejai⁸) Rūtos kalboje tiriamuoju laikotarpiu

		1;10	2;0	2;2	2;5	Iš viso
Veiksmažodžiai (VG)	Lemos	57	68	81	81	287
	Tipai	96	110	151	136	493
	Pavartojimo atvejai	531	359	624	498	2012
Būsenos veiksmažodžiai (BG)	Lemos	31	27	29	28	115
	Tipai	42	45	48	46	181
	Pavartojimo atvejai	371	435	537	528	1871
Būsenos pakeitimo veiksmažodžiai (BPG)	Lemos	7	10	14	18	49
	Tipai	8	16	20	28	72
	Pavartojimo atvejai	17	69	38	58	182
Iš viso	Lemos	95	105	124	127	451
	Tipai	147	175	220	211	746
	Pavartojimo atvejai	919	863	1199	1084	4065

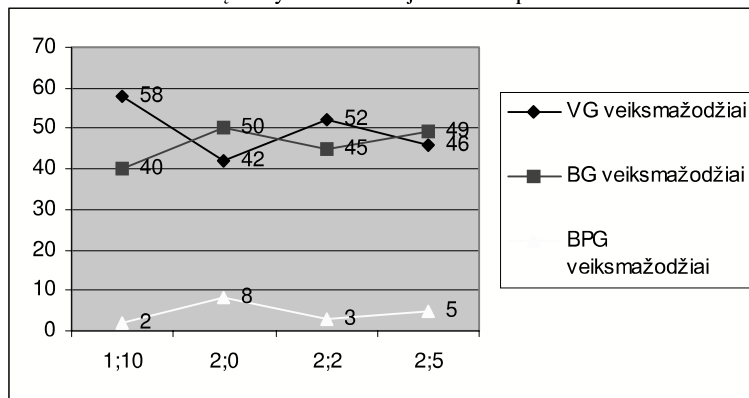
BG ir BPG veiksmažodžių – Rūta sparčiau ir geriau įsisavina būsenos pakeitimo reikšmės veiksmažodžius, nes jie užima didesnę veiksmažodžių žodyno dalį.

Tuo tarpu pavartojimo atvejų skaičius rodo ką kita: nepaisant to, kad BG veiksmažodžių lemų per tyrimo laiką Rūtos kalboje mažėja ir daugėja neženkliai, šios leksinės semantinės grupės veiksmažodžiai yra vartojami daug dažniau negu būsenos pakeitimo veiksmažodžiai (lentelė ir 2 pav.). Nors pastarųjų leksinė-semantinė grupė kiekvienu tiriamuoju laikotarpiu taip pat papildoma vos keliais naujais veiksmažodžiais, tačiau jų pavartojimo dažnumas neprilygsta BG veiksmažodžių vartojimo dažnumui. Taigi iš esmės pagal vartojimo dažnumą tarpusavyje konkuruoja VG ir BG veiksmažodžiai (2 pav.): būtent šių dviejų grupių veiksmažodžius savo kalboje Rūta vartoja dažniausiai, jie sudaro didžiausią aktyvaus veiksmažodžių žodyno dalį ne tik pagal pavartojimo atvejų, bet ir pagal lemų bei tipų skaičių.

⁸ 1. Lemomis (leksemomis) laikomi tik nepriešdėliniai veiksmažodžiai, išskyrus tuos atvejus, kai priešdėlis arba priesaga visai pakeičia pamatinio veiksmažodžio (lemos) reikšmę, pvz., *duoti* ir *parduoti*; *gauti* ir *užsigauti*, *pagauti*; *tekti* ir *užtekti*; *augti* ir *auginti*. 2. Veiksmažodžio tipais (leksemos formomis) laikomi veiksmažodžių vediniai iš pamatinių veiksmažodžių (lemų), t. y. priešdėliniai (taip pat ir su priešdėliu *ne-*), sangrąžiniai (išskyrus *reflexiva tantum: džiaugtis, gėdytis*) bei mišraus tipo veiksmažodžiai (pvz., *nu-si-prausti*). Jeigu priešdėliniai vediniai žymi ne visai naują sąvoką, o tik sukonkretina pamatinio veiksmažodžio reikšmę arba suteikia jai papildomą reikšmės atspalvį (pvz., *eiti* – *įeiti*, *užeiti*, *nueiti*, *ateiti* ir pan.), jie yra laikomi tipais. Jeigu vedinio ir pamatinio veiksmažodžio reikšmės labai skiriasi, jie laikomi atskiromis lemomis. 3. Pavartojimo atvejai – tipų pavartojimo dažnumas, pvz.: tipas *atvažiuoti* gali būti pavartotas 3, 5, 9 ar 10 kartų (*atvažiuo, atvažiuos, atvažiuosi, atvažiuodavau*).

1 pav. VG, BG ir BPG veiksmazodžių (lemų) dalis (procentais) visame Rūtos veiksmazodžių žodyne tiriamuoju laikotarpiu

2. pav. VG, BG ir BPG veiksmazodžių pavartojimo atvejų dalis (procentais) visame Rūtos veiksmazodžių žodyne tiriamuoju laikotarpiu

Veiksmazodžių leksinių-semantinių grupių vartojimo analizė Rūtos kalboje patvirtina prielaidą, jog ankstyvuojų kalbos įsisavinimo laikotarpiu lietuvių vaiko kalboje didžiąją veiksmazodžių leksikos dalį, kaip ir daugelyje kitų kalbų, sudaro veiksmo reikšmės veiksmazodžiai – vidutiniškai apie 64%. Būtent veiksmo veiksmazodžių lemų, tipų ir pavartojimo atvejų yra daugiau negu kitų leksinių semantinių grupių veiksmazodžių (žr. lentelę), ir tai įrodo šios grupės veiksmazodžių kiekybinį pranašumą prieš kitas dvi grupes.

Analizuojant ir vertinant kokybinius grupių rodiklius, paaiškėjo, kad veiksmazodžių lemų ir tipų santykis visose trijose grupėse yra beveik vienodas. Tačiau esminis skirtumas yra išreikštas tipų ir pavartojimo atvejų santykiu: VG veiksmazodžių grupėje šis santykis yra (apytikriai) 1 : 4 (0,25), BG veiksmazodžių – 1 : 10 (0,10), BPG veiksmazodžių – 1 : 2 (0,5)⁹. Tyrimo rezultatai leidžia teigti, jog veiksmo veiksmazodžių grupė yra didžiausia, tačiau pagal visus tyrimo rodiklius ji nėra vyraujanti

⁹ Viena pagrindinių priežasčių, lemiančių tokią didelį BG veiksmazodžių pavartojimo dažnumą, yra veiksmazodis *būti*.

leksinė-semantinė grupė; pavyzdžiui, tipų ir pavartojimo atvejų santykis yra mažesnis būsenos veiksmožodžių grupėje, o tai rodo didesnę jų leksinę įvairovę.

VG veiksmožodžiai. 1;10 – 2;0 laikotarpiu kartu su tokiais veiksmožodžiais kaip *eiti, daryti, dėti* Rūta dažnai vartoja ir siauresnės reikšmės veiksmožodžius *kristi, supti, duoti, imti, siekti, tepti* (žr. priedą). Tiesa, kai kurie siauresnės reikšmės turintys veiksmožodžiai vartojami tik viena forma, pvz., *nukrito*. Tarp dažniausių Rūtos VG veiksmožodžių išskirtinas veiksmožodis *važiuoti*. Rūta jį dažnai vartoja 2;0–2;2 laikotarpiu (atitinkamai 29, 32 pavartojimo atvejai). 2;2 metų amžiaus Rūtos pasakymuose (be veiksmožodžio *daryti*) ir toliau vartojami jau 1;10–2;0 laikotarpiu užfiksuoti siaurų reikšmių veiksmožodžiai *dėti, važiuoti, duoti, imti*. Šiuo laikotarpiu Rūtos kalboje pastebima daugiausiai naujų dažnai vartojamų veiksmožodžių (*kloti, lipti, sukti, kelti, mauti, mesti, rengti, sėsti*). 2;5 laikotarpiu Rūta ima dažnai vartoti veiksmožodžius *rišti, valgyti ir statyti* (žr. priedą).

Dažnos VG veiksmožodžių vartosenos priežastimi gali būti tėvų kalbos įtaka, kadangi, kaip rodo tyrimai, Rūtos mamos kalboje didžiąją dalį sudaro VG veiksmožodžiai, antra pagal dydį yra BG, mažiausia ir rečiausiai vartojama – BPG veiksmožodžių grupė (Kovalevskaitė, 2004, p. 53–55). D. Edwards ir R. Goodwin (1986, p. 258) teigimu, veiksmą nurodančius veiksmožodžius vaikai vartoja dažniau, nes greičiau supranta savo pačių atliekamus veiksmus. Pasak L. Naigles ir E. Hoff-Ginsberg (1998, p. 98), kai kurios veiksmožodžių reikšmės (pvz., veiksmo, proceso, judėjimo) kognityviniu požiūriu vaikams yra tiesiog lengvesnės, todėl jos ir yra įsisavinamos anksčiau.

BG veiksmožodžiai. 1;10 metų amžiaus Rūta savo dažniausiai vartojamų BG veiksmožodžių žodyne turi tokius būsenos reikšmės veiksmožodžius: *mokėti, galėti, mylėti, norėti*. Daugiausiai naujų būsenos reikšmės veiksmožodžių Rūtos pasakymuose atsiranda 2;0 laikotarpiu (žr. priedą): *dingti, smirdėti, žydėti, degti, laukti, ilgėtis, užtekti, leisti, tikti*. 2;2 metų amžiaus Rūtos veiksmožodžių žodyne užfiksuojami vos keli nauji būsenos veiksmožodžiai: *manyti, sukstis, tilpti*, o 2;5 laikotarpiu – 5 nauji būsenos veiksmožodžiai: *galvoti, sektis, gailėti, mėgti*. Dažniausias iš visų būsenos veiksmožodžių kiekvienu tiriamuoju laikotarpiu Rūtos kalboje yra veiksmožodis *būti* (1;10 – 73 pavartojimo atvejai, 2;0 – 119, 2;2 – 153, 2;5 – 100), dažnumu jam nedaug nusileidžia veiksmožodžiai *turėti, miegoti, mokėti, norėti, galėti, reikėti*.

Tie BG veiksmožodžiai, kuriuos mergaitė vartoja dažniausiai, turi aiškiausias (iš konteksto nustatomas) reikšmes. Rečiau vartojamų būsenos veiksmožodžių reikšmės kelia abejonių (pvz., veiksmožodžiai *žinoti, atsiminti, pažinti* ir pan.). Kai kurie būsenos veiksmožodžiai ankstyvojoje Rūtos kalboje vartojami veiksmui įvardyti (*miegoti, sėdėti* ir pan.). Tokie atvejai verčia suabejoti, ar vaikas apskritai suvokia šiuos veiksmožodžius kaip būsenos veiksmožodžius, nes, kaip teigia anglų vaikų kalbos tyrinėtojai, vaikai pirmiausia suvokia veiksmo atlikimo būdą (Gentner, 1978, Groppen et al., 1991; Wíttek, 1999, p. 280), o semantiniai skirtumai tarp sąvokų „būsena – veiksmas“ įsisavinami vėliau.

BPG veiksmožodžiai. Dažniausiai Rūtos kalboje vartojami būsenos pakeitimo veiksmožodžiai yra šie: *jungti, griauti, (su)lūžti* (žr. priedą). Kiti šios grupės veiksmožodžiai pavartojami ne daugiau nei 5 kartus. Tyrinėjant kontekstą, pastebėta, kad kai kurie būsenos pakeitimo veiksmožodžiai vartojami tik tam tikra forma (pvz., *išjungtas/ijungtas*) kaip būsenos veiksmožodžiai nesuvokiant ‘būsenos pakeitimo’ kom-

ponento. Panaši išvada prieita ir eksperimentinių vokiečių vaikų kalbos tyrimų metu (Wittek, 1999, p. 293).

Aktyviosios ankstyvosios kalbos teorijos šalininkų (Huttenlocher et al., 1983; Edwards, Goodwin, 1986, p. 258) teigimu, būsenos pakeitimo veiksmažodžiai, panašiai kaip ir būsenos veiksmažodžiai, gali būti sunkiau įsisavinami dėl kognityvinių priežasčių, kadangi maži vaikai dar negali suvokti tikslo ir priežastinių ryšių.

IŠVADOS

Tyrimo rezultatai leidžia daryti anglų ir vokiečių kalbų duomenis patvirtinančią išvadą, jog lietuvių mergaitės kalboje didžiąją veiksmažodžių žodyno dalį sudaro veiksmo leksinės-semantinės grupės veiksmažodžiai: pagal lemų skaičių – vidutiniškai 64%, pagal pavartojimo atvejų skaičių – vidutiniškai 50%.

Būsenos veiksmažodžiai vaiko kalboje atsiranda ne taip sparčiai kaip veiksmo veiksmažodžiai, tačiau BG yra antri pagal lemų, tipų ir pavartojimo atvejų skaičių, o BG veiksmažodžių dažnumų statistika (vidutiniškai 46% visų pavartojimo atvejų) patvirtina, kad jie priskirtini aktyviajam vaiko žodynui. Pagal kiekybinius rodiklius vyrauja VG veiksmažodžiai, tačiau geriausiais leksinės įvairovės rodikliais išsiskiria BG.

Pačią mažiausią ir lėčiausiai semantiškai kintančią grupę sudaro BPG veiksmažodžiai (vidutiniškai 10% visų veiksmažodžių lemų ir 4% visų pavartojimo atvejų). Jų skaičius auga labai lėtai, BPG veiksmažodžiai dažnai vartojami veiksmo ar būsenos reikšme.

Gauta 2005 05 25

Literatūra

- Augst G., Bauer A., Stein A. *Grundwortschatz und Idiolekt. Empirische Untersuchungen zu semantischen und lexikalischen Struktur des kindlichen Wortschatzes*. Tübingen, 1977.
- Bates E., Marchman V., Thal D., Fenson L., Dale P., Reznik J. S., Reilly J., Hartung J. Developmental and stylistic variation in the composition of early vocabulary. *Journal of Child Language*. 1994. Vol. 21. P. 85–121.
- Behrens H. How difficult are complex verbs? Evidence from German, Dutch and English. Ed. E. V. M. Lieven. *Linguistics*. 1998. Vol. 36/4. Special Issue: Developing a Verb Category: crosslinguistic perspectives. P. 679–713.
- Bloom L., Tinker E., Margulis C. The words children learn: Evidence against a noun bias in early vocabularies. *Cognitive Development*. 1993. Vol. 8. P. 431–450.
- Clark E. Early Verbs, Event Types, and Inflections. *Children's Language*. 1996. Vol. 9. P. 61–73.
- Clark E. *The Lexicon in Acquisition*. CUP, 1996.
- Edwards D., Goodwin R. Action Words and Pragmatic Function in Early Language. *The Development of Word Meaning*. Ed. by Stan A. Kuczaj, Martyn D. Barrett. Springer-Verlag: New York, Berlin, Heidelberg, Tokyo, 1986. P. 257–273.
- Gipper H. *Kinder unterwegs zur Sprache. Zum Prozeß der Spracherlernung in den ersten drei Lebensjahren - mit 50 Sprachdiagrammen zur Veranschaulichung*. Unter Mitarbeit von Christine Boving – Ute Cron-Böngeler – Susanne Leupold – Gisela Niggemann –

- Martin Rothaut, Düsseldorf, 1985.
- Goldfield B. A., Reznick J. S. Nouns before verbs in comprehension vs. production: the view from pragmatics. *Journal of Child Language*. 2000. Vol. 27. P. 501–520.
- Hirsh-Pasek K., Golinkoff R. *The Origins of Grammar: Evidence from Early Language Comprehension*. Cambridge, MA, London, 1996.
- Kauschke Ch. *Der Erwerb des frühkindlichen Lexikons: Eine empirische Studie zur Entwicklung des Wortschatzes im Deutschen*. Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1999.
- Kovalevskaitė J. *Veiksmožodžiai ir jų reikšmės lietuvių ir vokiečių vaikų kalboje*. Magistro darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2004. P. 72.
- Lieven E. V. M. Variation in a Crosslinguistic Context. *The crosslinguistic study of language acquisition*. Ed. D. I. Slobin. 1997. Vol. 5. Hillsdale, NJ: Erlbaum. P. 200–263.
- MacWhinney B. *The CHILDES project: tools for analyzing talk*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1991.
- MacWhinney B., Snow C. The Child Language Data Exchange System: An update. *Journal of child language*. 1990. Vol. 17. P. 457–472.
- Mills A. E. The Acquisition of German. *The Crosslinguistic Study of Language Acquisition*. Ed. D. I. Slobin. 1985. Vol. 1. Hillsdale, NJ: Erlbaum. P. 141–253.
- Naigles L., Hoff-Ginsberg E. Why are some verbs learned before other verbs? Effects of input frequency and structure on children's early verb use. *Journal of Child Language*. 1998. Vol. 25. P. 95–120.
- Savickienė I. *Lietuvio vaiko daiktavardžio morfologija*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1999. P. 133.
- Savickienė I. *The Acquisition of Lithuanian Noun Morphology*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2003.
- Sokolov J. L., Snow C.E. *Handbook of Research in Language Development Using CHILDES*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1994.
- Tomasello M. *First Verbs. A Case Study of Early Grammatical Development*. Cambridge University Press, 1992.
- Wittek A. Zustandsveränderungsverben im Deutschen – Wie lernt das Kind die komplexe Semantik? *Das Lexikon im Spracherwerb*. J. Meibauer, M. Rothweiler (Hrsg.). Tübingen, Basel, 1999. P. 279–295.
- Wójcik P. *The acquisition of Lithuanian verb morphology*. Kraków, 2000.

Priedas. Rūtos kalboje vartojamų veiksmo (VG), būsenos (BG) ir būsenos pakeitimo (BPG) veiksmožodžių sąrašas

Amžius	VG veiksmožodžiai	BG veiksmožodžiai	BPG veiksmožodžiai
1;10	dainuoti, dirbti, dovanoti, dėti, eiti, griūti, kalbėti, kišti, kloti, kristi, lipti, loti, lįsti, pirkti, rasti, rišti, skambinti, skristi, sukti, supti, sėsti, tekėti, vaišinti, važiuoti, duoti, gerti, gulti, parduoti, imti, kelti, nešti, piešti,	būti, gauti, gyventi, pasiilgti, kvėpėti, lyti, miegoti, mokėti, mėgti, pažinti, reikėti, sirgti, kepti, tupėti, skaudėti, patikti, laukti, šviesti, galėti, girdėti, gulėti, mylėti, norėti, stovėti, sėdėti, turėti, bijoti, žinoti, matyti, leisti,	(nu)lupti, (su)plyšti, (iš)jungti, skinti, (pa)taisyti, šildyti, (su)šalti

Priedo tęsinys

Amžius	VG veiksmazodžiai	BG veiksmazodžiai	BPG veiksmazodžiai
	pilti, pūsti, rengti, segti, sekti, siekti, tepti, tiesti, verkti, žaisti, čiaudėti, žiūrėti, ieškoti, daryti, gaudyti, glostyti, kapstyti, lakstyti, mėtyti, rašyti, rodyti, sakyti, skaityti, statyti, valgyti	klausyti/paklusti	
2;0	auginti, bėgti, dirbti, dovanoti, išdykauoti, dėti, eiti, joti, kabinti, kišti, kloti, kristi, kąsti, lįsti, pirkti, rasti, rišti, skristi, stoti, supti, sėsti, vairuoti, važiuoti, vynioti, šokti, šukuoti, auti, cypti, duoti, durti, džiauti, gerti, gulti, imti, kelti, kviesti, liesti, mauti, mesti, nešti, piešti, pinti, plaukti, rengti, segti, skriausti, slėpti, tepti, tiesti, traukti, verkti, vežti, žaisti, žiūrėti, ieškoti, daryti, gaudyti, kapstyti, krapštyti, kratyti, laikyti, maudyti, rašyti, rodyti, sakyti, trukdyti, valgyti	būti, dingti, lyti, miegoti, mokėti, reikėti, skaudėti, degti, laukti, patikti, šviesti, galėti, girdėti, gulėti, mylėti, norėti, sėdėti, turėti, bijoti, žinoti, matyti, leisti, ilgėtis, užtekti, tikti, smirdėti, žydėti,	augti, (su)gesti, (su)lūžti, (at)šalti, iš/įjungti, plauti, prausti/s, (pa)gydyti, (pa)taisyti, lyginti
2;2	bučiuoti, bėgti, dirbti, dėti, eiti, griūti, kalbėti, kirpti, kišti, klijuoti, kloti, kristi, kąsti, lipti, loti, lįsti, pirkti, rasti, rišti, saugoti, skambinti, skolinti, skristi, sodinti, sportuoti, stoti, sukti, supti, sėsti, vaišinti, važiuoti, vynioti, šokinėti, šokti, šukuoti, duoti, durti, gerti, gulti, imti, kalti, kelti, kviesti, mauti, mežti, mesti, mušti, auti, nešti, pilti, pūsti, remti, rengti, siekti, slėpti, tepti,	būti, gyventi, kvėpėti, lyti, miegoti, mokėti, pažinti, reikėti, degti, smirdėti, patikti, laukti, galėti, gulėti, mylėti, norėti, stovėti, sėdėti, turėti, bijoti, žinoti, manyti, matyti, suktis (<i>magnetofonas sukasi</i>), leisti, užtekti, tilpti, klausyti/paklusti, skaudėti,	(iš)džiūti, (su)kaisti, užmigti, (su)plyšti, sprogti, (su)šlapti, iš/įjungti, už(si)merkti, pjauti, plauti, prausti/s, (su)plėšyti, (su)tvarkyti, (iš)valyti, (pa)rausti

	tiesti, traukti, verkti, vežti, žaisti, žiūrėti, ieškoti, daryti, gaudyti, glostyti, guldyti, kapstyti, karstyti, kasyti, laikyti, maudyti, mėtyti, rodyti, sakyti, skaityti, skraidyti, statyti, svaidyti, vaikščioti, valgyti		
2;5	bėgti, dainuoti, dovanoti, išdykauti, dėlioti, dėti, eiti, gašdinti, kabinti, kalbėti, kišti, kloti, kristi, kašti, likti, loti, lįsti, nešioti, pirkti, ragauti, rakinti, rasti, rinkti, rišti, skambinti, skristi, sodinti, sukti, supti, sėsti, vaikščioti, važiuoti, žadėti, barti, dengti, duoti, gauti, gerti, glausti, imti, kelti, kepti, leisti, lėkti, liesti, mauti, mesti, minti, nešti, piešti, pilti, plėšti, puošti, pūsti, rengti, sekti, slėpti, spausti, tempti, tiesti, zysti, žaisti, kosėti, žiūrėti, ieškoti, parduoti, daryti, klaudyti, krapštyti, laikyti, maišyti, maudyti, paišyti, rašyti, rodyti, sakyti, skaityti, statyti, tampyti, valgyti	būti, galvoti, gyventi, miegoti, mokėti, mėgti, pažinti, reikėti, sirgti, skaudėti, smirdėti, patikti, laukti, sektis, gailėti, galėti, gulėti, norėti, stovėti, sėdėti, turėti, bijoti, žinoti, matyti, užti, suktis, leisti, tilpti	(už)augti, užsigauti, (su)gesti, (su)teplioti, (nu)kirpti, su(si)mušti (susimušiau kakytę), (su)lūžti, (su)griauti, iš/įjungti, užsimerkti, (iš)ardyti, draskyti, (pa)karpyti, (su)laužyti, (pa)taisyti, valyti, drėksti (nagu)

Jolanta Kovalevskaitė

WORTSCHATZ DER VERBEN IN DER LITAUISCHEN KINDERSPRACHE

Zusammenfassung

In einem Artikel wurde die Ergebnisse einer Untersuchung diskutiert, die sich zum Ziel gesetzt hat, die Komposition des frühkindlichen Verblexikons im Litauischen in dem lexikalischen und semantischen Sinne zu beschreiben. Ausgehend davon, dass die Tätigkeitsverben in dem frühkindlichen Lexikon des Deutschen und Englischen dominieren, wurde die Hypothese überprüft, ob die Tätigkeitverben das größte Teil des kindersprachlichen Lexikons auch im Litauischen bilden.

Die spontansprachlichen Langzeituntersuchungsangaben von einem litauischen Mädchen Rūta wurden im Lebensjahr 1;10, 2;0, 2;2, 2;5 analysiert. In der Untersuchung wurden alle von dem Kind produzierten Verben nach apriorischen Verständnis in Tätigkeits-

Zustands- und Zustandsveränderungsverben aufgeteilt. Die Entwicklung jeder semantischen Gruppe von Verben wurde dokumentiert.

Die Ergebnisse zeigen folgendes: innerhalb der Beobachtungszeit bilden die Tätigkeitsverben den grössten Teil des Verblexikons – im Durchschnitt ca. 64 Prozenten, Zustandsverben – ca. 26 Prozenten, Zustandsveränderungsverben – ca. 10 Prozenten des ganzen Verblexikons. Am häufigsten (*tokens*-Zahl) verwendet Rūta die Tätigkeitsverben (ca. 50%) und Zustandsverben (ca. 46%). Dabei ist allerdings zu berücksichtigen, dass die Gruppe von Zustandsverben lexikalisch vielfältiger ist (nach *Type-Token Ratio*), obwohl die Gruppe von Tätigkeitsverben als umfangreichere auffällt.